Владимир Н. Цветковић
Институт за филозофију
и друштвену теорију
Београд

UDK: 316. 422
Прегледан научни рад
Примљен: 3. 07. 2000.

МОДЕРНИЗАМ И СРПСКИ “ТРАДИЦИОНАЛИЗАМ”

Вишедеценијски комунистички режим и његови социјалистичко-радикалски наследици у Србији, ослоњени на државно власништво, ауторитарни политичко-полицијски систем и ксенофобију, никада нису били у стању да формирају грађански, а још мање неки јасни национални идентитет Србије. Зато се српско друштво и данас налази на раскрсници између тзв. европеизације и (псеудо)самодовољности. Међутим, овај пут дилема готово да и није могућа: уколико жели да преживи, Србија се мора “отворити”, тј. прилагодити светској констелацији моћи, ма колико она тренутно била (не)праведна спрам њених легитимних интереса. Истовремено, отвореност спрам Другог не значи да није могуће окренути се локалној традицији и у том наслеђу пронаћи вредности које српску нацију и државу могу покренути из вишедеценијског дремежа. За ту сврху Србија би морала да образује демократске – некомпромитоване и некорумпиране институције преко којих би се изграђивала национална свест о индивидуалној посебности, истовремено уз рационалну рефлексију о (пост)модерном свету у коме се налази.

Кључне речи: Србија, традиционализам, модерност, позападњачење.

Глобални оквир: национална сувереност и реал-либерализам

Већина историчара се слаже са тезом по којој је овај наш – XX век “нај-краће” столеће у Модерни. Његов почетак, опште је место, припада Првом светском рату, а наводни крај – паду Берлинског (комунистичког) зида. И док је “почетак” неспоран, “крај” остаје проблематичан, тим пре што се са њим не изједначава само крај једног века и миленијума, већ и нешто много више – крај једне – *модерне епохе* која је изнедрила специфичан облик моћи у лику крипторелигиозних доктрина о добру и праведности. Потискивање религиозног света у лична подсвесна или чак несвесна стања, захваљујући налету модерности и њене рашчаравајуће моћи, између осталог, узроковало је снажно преобликовање јавног живота у коме нове *политичке идеологије* фактички преузимају место некадашњих конфесија.

Играјући улогу “објединитеља” у напору да се артикулиште историјско постојање одређеног погледа на парцијализовани свет аутономних дискурса знања и моћи, политичке идеологије су преузеле и бројне друштвене импли-

кације религијске ексклузивности, посебно оне у виду пословичне искључивости апсолутног, као потирање (затирање) Другог. Тако је данашњи несумњиви тријумф *либерализма*, као једне од могућих опција модерне политичке идеологије, произвео тезу по којој дата победа означава прелаз у “постисторијску” епоху лишenu традиционалних трвења супротстављених идеолошких образаца праведности и истинитости. То ће рећи да је начелно првенство либералних *слобода* над заводљивим чарима комунистичке “*једнакости*” и фашистичког “*братства*”, напokon и чињенично потврђено. Шта даље конкретно ова победа треба да значи – о томе се углавном не говори, осим ако актуелну ламентацију о “људским правима” не прихватимо као основну и уједно довољну матрицу за доношење судова о томе шта јесте, а шта није (политичко) биће (пост)модерног либерализма¹. Међутим, управо је моменат самоидентификације новог – свелибералног доба, одлучујуће за процењивања *стварног* или тек *сањаног* краја и домета овог века, као и Модерне у целини.

Како год, све да је суд о инаугурацији нове епохе тачан, извесно је да надолazeћи век и миленијум, који су уједно и претпостављени почетак нове епохе, формално почињу на исти начин као и још увек актуелно столеће – ратом на Балкану. Стицајем несрећних околности (или је можда у питању нека неоткривена законитост и смисао?), у оба случаја један учесник, мимо своје воље, остао је исти – Срби. Наиме, као што је познато, формални *повод*

¹ Право на *живот*, *слободу* (окупљања и кретања) и *живот*, чине темељна *грађанска права* која су наследила део реторике старих “природних права” софиста. На основу њих се формирала

Данас владајућа реторика тзв. *људских права* формирала се на основу реторике “природних права” софиста. Она изворно представљају само “подређена права” – средства преко којих се долази до “стварних права”, односно “супстанцијалних слобода”. Како нас упозорва Хана Арент, када би “људска права” представљала темељна политичка права, онда би то представљало битну редукцију политичког на чисто природни феномен, што је иначе у супротности са основним интенцијама Модерне (= владати природом, а не живети у складу са њом). Управо стога америчке Повеље о правима (*Bill of Rights*), као можда најзначајнији документи модерног политичког дискурса, за разлику од француске концепције људских права, нису имале за циљ да буду некакав неупитни темељ извора политичке моћи и ауторитета, већ су се скромно ограничиле на *средство* којим се ограничава државна моћ, односно спречава неизбежна злоупотреба власти. Вид. Х. Арент, *О револуцији*, Филип Вишњић, Београд 1991, стр. 91-92. Наравно, то што су у међувремену људска права постала идеолошка поштапалица за спољну политику САД не значи да за то одговорност носе “оци-оснивачи” америчке либералне политике. Они су исувише добро познавали наклоност људске природе ка злу (“изопачењу”), а да би заснивали теорију и конкретну политику (само) на одређеној идеолошкој концепцији – без претходно утврђених класичних институција власти (влада и апарат власти). За творце америчког Устава, одлучујуће је било пронаћи путеве дисциплиновања државног апарата, а не да се од државе прави гарант природних права човека. Утолико је за њих држава, на парадоксалан начин, *изван* поља политичког, већ самим тим што га она (држава) утемељује и обезбеђује. Држава је у том случају, према Арентовој, нека врста “предполитичке категорије”, на сличан начин као што је *nomos*, представљао тек услов, а не последицу или циљ политичког деловања у полису. Уп. *ibid.*, стр. 163, 264. Упор. - исто и у Н. Arendt: *Vita activa*, А. Cesarec, Zagreb, 1991, стр. 155 и 157-158.

(нипошто не и *разлог*) за обележавање почетка XX века, била је српска одлучност у одбрани националног суверенитета.² Она је била негирана другим – много јачим (али такође национално утемељеним) вољама/интересима, и тај је сукоб партикуларитета који, већ у зависности од величине, смерају извесној “самодовољности” (независности) или “универзализму” (доминацији), на неки начин, постао метафора за сва друга, не само политичка догађања у овом, може бити, најсуровијем веку људске повести.³

Разуме се, Срби, тј. сувереност Србије, били су само непосредни повод за догађања која су далеко надмашивали њихов историјски значај. Међутим, несрећни историјски “случај” (!?) хтео је да баш на *том* – српском простору, симболично буде зачето XX stoleће. Данас пак, у време хронолошког краја истог, као да су поново исти актери и њихова хтења (Срби и њихова национална сувереност), онај “формални повод” за најаву новог века, и – може бити, за нова идеолошка разрачунавања у новом поретку светске моћи. Као да поново са нерешеним “српским питањем” у нови век улазе не само Срби, већ и тзв. међународна заједница коју тај (српски) проблем, свакако не импресионира (штавише), али зато ипак нешто значи као симптом историјских тенденција и као најава “реда односа ствари” који се конституише глобално.

С друге стране, прошлогодишња НАТО агресија на Србију и (делимично) Црну Гору, може се са више уверљивости “читати” и као стварни крај XX века – логичко и симболично довршење борбе око суверености – политичка изведеница оних истих међународних сукоба који су управо на том тлу и уз сличан заплет својевремено зачети. У том случају, Берлински зид би имао само статус епизоде, док би 24. март 1999. године уистину представљао стварно окончање XX века и борби за националну сувереност, односно међународну хегемонију. Пролећни рат у новој Југославији, који је довео до фактичког нестанка суверености Србије и СРЈ, представља стога увод у објаву краја једног од централних појмова (не само) модерне политике. Том приликом се заборавља да је најава краја борбе за сувереност, обележена инаугурацијом једне друге врсте апсолутне суверености која се управо “универ-

² Данас се та одлучност, односно воља за националним суверенитетом, у редовима одређеног броја либералних теоретичара сматра напросто превазиђеном категоријом. У том погледу сагласни су и други – не-либерални мислиоци савремене политике, који национални суверенитет не само да сматрају “потрошеном причом”, већ свако делање у том правцу виде као “неуротично” (Хабермас), па самим тим и ауторитарно – националистичко или чак расистичко, с тим да оно, наводно, служи искључиво за унутрашње потребе креирања “лажног идентитета”. У критику (не)оправданости датих погледа овде не можемо посебно улазити.

³ Речена “суровост” овде је, пре свега, једно квантитативно одређење (технолошка моћ масовног убијања) и као таква не подцењује безброј пута потврђену чињеницу да традиционално људско нагнуће ка злу (Кант) остаје заједнички именитељ за баш св претходеће епохе и културе.

зализује”.⁴ Међутим, та “нова сувереност”, као апсолутна моћ у лику формално транснационалне организације попут НАТО, не жели да буде транспарентна, већ као да се због нечега (сигурно не лоше савести) крије. О чему је заправо реч?

Сасвим је извесно да актуелна најава, а за неке чак и обзнањивање коначног краја приче о националној суверености, не може бити уједно и најава краја модерне политике. То није, нити може бити, никакав “крај историје”, како је с почетка краха комунизма, често и без добрих аргумената говорено. Нестанком комунизма као система нису нестале модерне идеологије, баш као што нису ишчезле ни националне државе. Штавише, нестале су само (или боље – управо) оне државе које су свој идентитет градиле на идеологији која је искључивала, или бар потискивала, сваку везу са националним.

Уосталом, од када је настала у превирањима постренесансног доба, Модерна је значила стални идеолошки рат који је на реал-политичком плану значио борбу посебних националних држава око светске моћи, тј. превласти. За остварење тог циља, у складу са локалним традицијама и околностима, коришћена су потпуно различита модерна идеолошка средства-циљеви: почев од либералних, до фашистичких и комунистичких – у већ бројним модалитетима. Борба за апсолутну светску моћ, која је тек у Модерни добила на значају и смислу, није била никаква “борба за признање” (она је доминирала на *унутрашњем* – “чисто идеолошком” плану), већ је представљала борбу за апсолутну доминацију Једног над свима другим. Различита савезништва у том смислу су била добродошла, и ту се обично није гледало на унутрашњу идеолошку структуру савезника. Као таква, савезништва у борби за светску моћ су била неискрена и краткога даха. Све то, уосталом, најбоље потврђује историјско искуство XX века.

Надметање око светске превласти, или борба за стицање планетарне моћи која је отпочета првим Великим ратом средином двадесетих година овог века, и која је била логична последица планетарне глобализације европске модерне, сада је, у - (пред)задњој години XX stoleћа, кулминирала ратом у Србији који је *de facto*, а не само симболички (као што је то било током деведесетих), инаугурисао Великог Лидера (“слободног” и оног другог) света. На тај начин је *стварно*, а не виртуално довршен XX век. Он је закључен “природним” окончањем оних истих историјских процеса који су га најавили и створили: победник је једна *национална држава* која то не жели да обелодани, док модерне идеологије и у том контексту настављају своје трајање, сада пак у знатно суженом оквиру, мада не и са сниженим интензитетом. Тако је, наизглед коначно, трка за моћ без граница окончана промоцијом

⁴ Разликујемо процес *универзализације* као етички принцип поопштавања које обезбеђује једнаке критеријуме за све, па тако онда и саму правичност, од *универзализма* као процеса уподобљавања свих спрам једног узора, што представља општу унификацију свих у складу с одређеним партикуларним интересом или погледом на свет.

глобалног Победника који опет, парадоксално, тај свој, толико жељени тријумф, као да не жели да призна. У чему је ствар, и откуд та неочекивана “скромност”?

Одговор ваља потражити у идеолошкој лукавости и политичком прагматизму Победника. Наиме, премда је глобални Победник свима врло добро знан, он *сам*, очигледно, није спреман да на себе *директно* преузме одговорност која му као Првом (*једино* сувереном) неминовно припада. Наиме, иако су САД несумњиви глобални шеф тзв. новог светског поретка (шта год то значило), они по свему судећи нису вољни да преузму властиту одговорност за судбину Целине која следи из тог и таквог лидерства. Уместо тога, радије се заклањају иза стратешких глобалних институција као што су НАТО, ММФ или чак ОЕБС(?!). Апсолутна контрола речених, као и бројних других институција, укључујући ту и “ванстраначку” ОУН, и хиљадама километара удаљену Европу (која се брани из Вашингтона), омогућује пуну реализацију партикуларних америчких интереса, при чему разлози за дату мимикрију не проистичу из неког посебног снебивања или скромности, већ припадају “самој ствари” – чине органски део идеолошке потке актуелног *реал-либерализма* који стоји у основи читаве приче.⁵ У томе се даље огледа и историјски *новум* наступајућег миленијума и нове епохе.

Повесни систем реал-либерализма, као сигнум (пост)модерног доба, мимо или чак потпуно *насупротив* властитих носећих идеја, више није спреман да се користи националним државама, самим тим, више ништа не полаже на идеју суверености. Она је одбачена на оно чувено “сметлиште историје”, док су сада, уместо дојучерашње светиње, у игри “транснационалне”, односно “универзалне” вредности оличене у ревитализацији природног права (у међувремену преточеног у тзв. људска права), као и у додатној афирмацији слобода које се све више окрећу свом економском темељу (тржиште), а мање до недавном идеолошком светионику – политици, односно парламенту.

Генерално потискивање и одбацивање *националног*, које се тако лако и неутемељено, готово аутоматски изједначава са шовинизмом, за последицу има образовање нове врсте либералистичке мисли у којој и сама чаробна реч *демократија* постаје више некаква “вредност по себи” (све чешће са крајње магловитим садржајима: што су високопарнији, то су мање употребљиви, самим тим отворенији за манипулацију), а све мање или никако оно што би по дефиницији требала да буде: скуп транспарентних процедура преко којих се артикулишу различити интереси и слободе. Потискивање однекуд презрених процедура, које, наводно, спутавају “исправно коришћење слободе”,

⁵ Уместо уобичајеног израза “неолиберализам”, овде се користимо помало ишчашеном синтагмом “реал-либерализам” која сугерише и уједно наглашава парадоксално приближавање умрлих световних доктрина о спасу човечанства с једне, и победничког система неспутаних интереса у строго контролисаном поретку ствари, с друге стране. Утолико је реал-либерализам право чедо модшне декадентности: сумњива смеша неосвешених рецидива месијанизма, расизма и меркантилизма – све тачно супротно од онога што би желео бити.

симптом је актуелног обликовања модерне воље за моћ која у свој нови вокабулар убацује мноштво појмова, па чак и аргументацију наводно “поражених” идеологија, посебно оне социјалистичке провенијенције. Тако се ствара један нови идеолошки хибрид који као да је клонирана јегуља: немогуће је ухватити голим рукама у њеном природном простору, док на сувом не престаје да исклизава из руку политичког (раз)ума услед своје љигавости и хладноће.

Перверзна смеса социјалистичких морализаторских парола и либералних вредности (може и обрнуто), као новостворени легитимацијски оквир реал-либерализма, све уз отворено милитаристичка средства, означава коначно обелодањивање изворно шизофрене позиције Модерне. Она се својевремено утемељила и развијала на брижљиво негованим унутрашњим разликама које су свој живот прихватале као смрт другог. Комунизам је себе видео на гробу либерализма (капитализма) и *vice versa*, док је фашизам свој страшни “смисао” налазио у смакнућу оба. Ови пак, са своје стране, управо су у фашизму препознали своје мрачне стране што им је давало додатну снагу да елиминишу заједничку невољу. Када је комунизам, притиснут споља (трка у наоружању), и пре свега – изнутра (неодрживост не-рационалног система производње), коначно испустио душу (премда многи то још увек нису у стању да појме или прихвате), онда је и идеолошки победник морао да се промени, преобликујући се у милитантног “социјал-демократског” полутана либерализма.

Гледано традиционалним очима, дојучерашња демократија слободног света повукла се у олигархију и прикривену тиранију, док је новопеченим пријатељима с Истока препустила (штавише – трасирала) природну еволуцију у мање-више отворене тираније. Разуме се, ни једна од тих тенденција различитих смерова, али са сличних идеолошких полазних тачака, није се (још!) реализовала у свом идеално-типском облику, но, то не значи да значајни делови њиховог друштвеног бића не функционишу по тим класичним моделима. Тако је Модерна постала властита карикатура у којој се више нико не препознаје.

Локалне контроверзе: конзервативност и демократија

Све што је речено на тзв. глобалном нивоу, нипошто не може да амнестира домаћи режим који у контунитету готово пет деценија деструира национални идентитет државе. Крећући се у широком распону између подједнако лажних верзија интернационализма и национализма, “либерализма” и ауторитарности, најзад – деспотије и дилентатизма, комунистички режим и његови потоњи социјалистичко-радикалски наследници, нису били у стању да формирају грађански, а још мање неки јасни национални идентитет Србије. Кад томе придамо и дуго година гајену ксенофобију (независно од различитих – за режим увек добродошљих спољних узрока), онда постаје сасвим

јасно зашто се у добром делу јавности и даље поставља питање о томе да ли Србија може или треба да ухвати прикључак са савременим светским тенденцијама. Ако хватање корака са модерним светом значи бити отворен за његове највише вредности, онда сам свој одговор на упитност која имплиците стоји у основи нашег скупа изрекао непосредно након НАТО бомбардовања: “У пустошећем свету новог реал-либерализма, српске неприлике се могу још додатно удвостручити уколико се коначно не поведе рачуна о ономе што је за једну модерну државу најважније: *демократски легитимитет* њених институција и недвосмислени *национални идентитет* њених грађана. Ти предуслови (али и производи) државне стабилности подразумевају унутрашњу *правичност* и јасну колективну *самосвест* – изван сваке самозаљубљености и самообмана. Све док не будемо у стању да се сами са собом суочимо, док не победимо сами себе, своје фантазме и затуцаност, све друге српске жеље (п)остаће утопија, а наша “самосвојност” пука умишљеност.”⁶

С тим у вези, дужан сам да расветлим и питање тзв. *српског традиционализма*, тог називи “менталног стања нације” које, наводно, представља највећу препреку за улажење или ускакање у – некад се говорило “воз”, а данас би се рекло “авион”, или пре – “ракету” светске историје. Наиме, као што је познато, интелектуалистичком помодном фразом по којој је Србија “традиционалистичко друштво” – или почиње, или се завршава већина аналитичких и иних текстова посвећених разумевању и објашњавању домаћих политичких и других догодовштина. Та необавезујућа констатација представља врхунски налаз и уједно заједнички именилац међусобно различитих социолошких, политиколошких и сличних истраживања, баш као што представља опште место новинарских написа, партијских политика, па чак и дипломатских одлука. Готово сви актери јавног мњења и тајних договарања, фактички без изузетака, дату флоскулу прихватају као неку врсту социолошког аксиома и на основу ње разрађују сопствену даљу стратегију. О чему се заправо ради?

Упитајмо се најпре шта то стварно значи “бити традиционалиста”? Прво што нам пада на памет јесте да то држање претпоставља одређену “веру у традицију”, тј. поуздање у одређени систем вредности који би требао да одсликава само биће или устројство света. Основне вредности на основу којих конкретна (предмодерна; “традиционална”) заједница организује свој живот, представљају специфично локално виђење и/или обликовање онога што се сматра универзалним и вечним. Као што само постојање бића (космос, Бог итд) подразумева извесне нужне хијерархије, тако исто и свака заједница промовише одређене сопствене вредности у складу са рефлексом хијерархије свеколиког бивства. Према уобичајеном мњењу, довођење у питање дате лествице вредности не само што је богохулно, оно је истовремено и дубоко “неправедно” делање чије даље трајање заједницу води директно у пропаст. Отуда

⁶ Вид. В.Н. Цветковић: “Реал либерализам – или о новим глобалним и старим тиранидама”, *Социолошки преглед*, 1-2/1999.

сваки онај ко се упуту тим и таквим грешним путем кршења традије, обавезно мора бити доведен у ред, тј. мора се, ако треба и силом, држати у оквиру наслеђене обичајности. У супротном – таквог ваља изопштити из заједнице. Хоће ли се анатема завршити пуким прогонством или насилном смрћу “неверника” – од секундарне је важности по “саму ствар” која захтева да егзистенција заједнице мора остати у складу са (замишљеном, па тако и “стварном”) вечном истином постојања.

Речју, бити традиционалиста значи бити *конзервативац* – изворно: онај који верује у непроменљиву структуру (хијерархију) стварности и морална добра, тј. налоге која из ње следе. Традиционалистичко друштво, у складу са тим, јесте оно које избегава било какве промене, с тим да заузврат поседује јасне (за заједницу довољне) оријентире за разликовања добра од зла, погрешног од исправног, лепог од ружног и сл. Традиционалистичко друштво је спремно на жртве да би сачувало свој Ред, и оно као такво одбија да се повинује било чему што долази из спољног света чија је туђост већ сама по себи довољан разлог за узбуну и сукоб са непожељним уљезом.

Шта год мислили о датој перцепцији света која нама модернима никако не може бити блиска, извесно је да су традиционалистичка друштва поседовала сопствене друштвене и моралне лествице које су чиниле чврсту основу њиховог идентитета. Без датих лествица предмодерне заједнице као такве престале би да постоје. Другим речима, тзв. традиционалистичка друштва свагда грчевито настоје да очувају сопствену “посебност” која макар у начелу означава неки недвосмислени идентитет. Изван њега ништа не постоји, или у најмању руку – није пожељно.

Како видимо, сва су ова одређења, наизглед, “душу дала” за један историјски кроки Србије: страх од модернизације, недеостатак прагматизма, стално окретање ка царству небеском (*sic!*), склоност ка ауторитаризму и тоталитаризму... све су то могуће изведенице из априорне тезе о српском традиционализму, те као такве “идеално пасују” у рам савременог српског друштва. Када се свему томе додају и ламентације над домаћим “страхом од слободе”, као и наводна неспособност да се преузме одговорност за властити живот изван контроле државе, онда и није неко чудо да је фраза о српском традиционализму опште место новинара, политичара и научника, свих оних којих конституишу модерну стварност и њој примерене “истине”. Незгода је што нико, па чак ни највећи домаћи “традиционалисти”⁷ – ако таквих уопште

⁷ Слично, међутим, ствари стоје и у прокаженом белом свету, с тим да се у у већини “модернизирајућих” осврта, тј. критика на рачун “традиционалистичке затуцаности”, напросто превиђа да друштво које је утемељено на Традицији није спремно за *новум* само онда уколико овај нарашава унутрашњу хијерархију претпостављених “вечних вредности” (како оне социјалне, тако и оне духовне провенијенције). Свака пак новост која не дотиче дати друштвени табу, не само да је радо виђена, већ се и подстиче. Класичан пример за то јесу савремене државе Блиског и Далеког Истока које, с већим или мањим одушевљењем, прихватају све тековине

има – нису у стању да недвосмислено одреде које су то посебне вредности српског друштва и који то идентитет треба да се штити.

Да ли би ико у Србији могао да одреди неки *стваран ред вредности* који служи као несумњиви оријентир или узор српском друштву/народу/нацији? Да ли у тој заједници постоји нека прећутно прихваћена, или пак политички легитимизована друштвена хијерархија? Да ли српска заједница има свој недвосмислени национални идентитет? (За оне који мисле да га има – у чему се овај огледа?) Постоји ли неко релевантно историјско искуство српске заједнице као националне – демократске (што нужно значи и грађанске) државе? Постоји ли нека опште прихваћена лествица моралних вредности, а да оне не улазе у ред приповести “о сналажењу”, “изигравању обавеза” и сличним (не)симпатичним несташлицима “нашег човека”? Уколико се макар и за једно од ових питања покаже да је одговор “не”, онда је свака прича о српском традиционализму – и у “негативном” и у “позитивном” смислу те речи – само обична интелектуална поштапалица којом се баш ништа не може заиста сазнати ако се жели разумети данашње, и уопште – модерно функционисање српског друштва.

Уместо честог ламентирања о традираној ауторитарности српске заједнице с једне, односно ништа ређе бусања у прса и фантомску “српску традицију” с друге стране, било би значајније да се покаже како овдашња заједница још од позног средњовековља, фактички не познаје (па тако и не признаје) моћ друштвених лествица. Чињеница да готово сви Срби у једном историјском тренутку постају “раја” (или “Власи”), те да тек неколико векова касније почињу да обликују властиту националну (дакле: грађанску) државу, и то још на рушевинама тзв. демократије патријархалне заједнице – основни је разлог због кога потоње модерно српско друштво свагда као да почиње историју “од почетка”. Одсуство јасно обликованих локалних социјалних хијерахија, а с тим у вези и одсуство артикулисаних социјалних интереса (одатле и једни налик другима, прави индиго-програми актуелних политичких партија, укључујући ту и немушто јавно мњење), условили су да након стварања краљевине Југославије сваки “српски традиционализам” постаје смешан и практично-политички “сувишан”. Сама чињеница општег прихватања *идеологије југословенства* (понајвише зато што она долази “одозго” – тј. од Краља, дакле – власти), довољно говори да ту од некаквог традиционализма нема баш ништа. Постоји само пуко подаништво-удвориштво, као и “пуно одсуство” неког кохерентног грађанског, па макар и пред-модерног система социјалних обавези и норми.

Коначно, како је могуће тврдити да је српско друштво традиционалистички устројено када оно дословно и не познаје властиту традицију? Ако је нека заједница спремна да у неколико наврата у потпуности “заборави”, тј.

западних технолошких револуција, али само до оне мере (бар тако то они мисле или се надају), док те новине не угрожавају традирани свет друштвених и/или моралних хијерархија.

потисне и најзад – безмало уништи властите корене (присетимо се само монархистичког југословенства и комунистичког псеудоинтернационализма упакованог у најчистији антитеизам), те да се у таласима препушта модерним идеолошким опијумима (пре свих – комунизам), онда је могуће закључити само то да је дотична заједница једна политичка глина неспособна за стварање постојаног идентитета, па тако и за било коју врсту “традиционализма”.

Све и да не судимо тако строго о модерној Србији, можемо са сигурношћу тврдити да она *није* традиционалистичка заједница, јер да то јесте онда она не би сваких пар деценија “откривала” своје затомљено порекло. Најзад, у датој заједници не постоји никакав постојани социјални и аксиолошки ред који би се бранио пред изазовима нових времена. Самим тим нема ни једног релевантног социјалног слоја који би штитећи свој интерес бранио од свих признату Традицију. Уместо свега тога, модерна Србија познаје само хирове државних “елита” које су произвољно и насилно обликовале државни и (прото)национални идентитет – искључиво у складу са својим тренутним (пре свега материјалним) интересима, док је српско друштво настављало да егзистира у муљу предмодерног егалитаризма што га само наивни или неупућени могу изједначавати са некаквим “традиционализмом”. Најзад, камо лепе среће да смо у модерни вихор ушли као “традиционалистичко друштво” – онда бар не бисмо непрестано производили нове генерације скоројевића и ваљда данас не бисмо непрестано производили у актуелном мраку стручне, политичке и моралне некомпетентност.

*

Српско друштво се данас поново, по ко зна који пут, налази на раскрсници. Овај пут дилема готово да не постоји: ми се морамо “отворити”, тј. прилагодити светској констелацији моћи, ма колико она тренутно била (не)праведна спрам наших легитимних интереса. У супротном, остаћемо да таворимо у самоизолацији, сличном безумљу које је пратило Енвер Хоџину комунистичку Албанију ослоњену на Мао Це Дунга. Данас, пак, не постоји чак ни такав егзотични режим као што је то била некадашња Кина. Зато нам ваља бити отворен спрам Другог, што не значи да није потребно разумно окренути се традицији и у том наслеђу пронаћи оне вредности које нас као (још недовољно артикулисану) нацију и државу могу покренути из вишедеценијског дремежа. Када би “окретање традицији” било учињено разложно и с мером, онда би, можда, коначно били спремни да уистину створимо демократске – некомпромитоване и некорумпиране националне институције преко којих би се изграђивала свест о посебности, као и рационална рефлексја о спољнем свету у коме јесмо.

С тим у вези и једна констатација и предлог. Наиме, стицајем разних историјских околности које су произвеле страсно везивање за самосталну државу – ма каква она *изнутра* била, и чак – ма како се она звала – “само да

је наша”,⁸ Срби су стекли навику да се кроз отпор спољашњим притисцима истовремено идентификују са сваком врстом локалног режима који им, макар и само привидно, обезбеђује некакву самосталност. Отуда, даље, чак и спремност за погибију за “наш начин живота”, само да се не наруши наша слобода да сами себи пресуђујемо. Проблем је, међутим, у томе што нико не може да посведочи о томе – шта је то специфично наше, и шта нас то битно (темељно, суштински) разликује од других – рецимо Словена? То “нешто између”, извесно је да постоји, но, може ли се и како оно појмовно дефинисати, и практички употребити?

Мада сасвим парадоксална, и готово ирационално постављена констатација о неодредивости онога за шта смо спремни да се боримо и жртвујемо, готово да се не може порећи. Управо зато што је тако “очигледна” (а ипак безмало “неухватљива”), од ње се мора поћи при неком промишљенијем обликовању пројекта наше “боље будућности”. Уз све ограде, признавао ко то или не, оно што је специфичност нашег колективног менталног склопа, и као *етноса* и као *нације*, јесте *православље*, односно православна култура.⁹ Разуме се, оно је данас више одраз обичајности, а мање, понегде готово и никако, ствар *вере*. Дабоме, све то ништа не треба да чуди с обзиром да је читава данашња Европа резултат болних, али ипак плодотворних процеса прилагођавања *хришћанског света* токовима модерног “рашчаравања света” и свега оног што из тог “искорењивања” следи. Зато православље данас у Србији не треба мислити или практиковати као некакав ексклузиван приступ надповесној истини. Није реч о томе да се понавља образац анахроног конфесионализма који у изолационизму налази некакво “спасење”. Напротив,

⁸ Тако су данашњи Срби у Србији, захваљујући савезницима, Карађорђевићима и делу своје интелектуалне елите, данас истовремено исто што и “Југословени”, а можемо само спекулисати с коликом горљивошћу би постали “Балканци” у некој могућој Балканији, и с коликим би се презиrom односили спрам “југословенског национализма”, или још горе – српске “етничке затупаности” (ово друго је већ одавно на делу). Пристајање на сваки тип државе, само да је “наша”, та фиксација за “слободу од”, и неспособност плодотворног артикулисања “слободе за”, стварни је усуд политике у Срба, и реални доказ одсуства продуктивне традиције до које се наводно држи.

⁹ То што је “српство” аналогно с “православљем”, а ово даље с “царством небеским”, само је послужило као епизода у идеолошком поигравању актуелне социјалистичко-радикалске власти. Уосталом, православље је за ту исту власт, услед отвореног сукоба са СПЦ, данас у приличној мери проблематична одредница, па се зато колективни идентитет у самом врху државе поново тражи у нешто новијем “континуитету” с назови “традицијом”, дакле: с комунистичком југословенском заједницом и њеним атеистичким вредностима (ЈУЛ). Дobar пример дате намерне “шизофреније” власти, тј. манипулисања прошлошћу, била је својевремена прослава педесетогодишњице Новог Београда у којој су евоцирани, и за ново време адекватно препаковани култни елементи комунистичког југословенског идентитета: радне акције (“изградња”) и “историјско Не” туђину. Датим свечарским папазјанијама као да су се антиципирани постагресорски дани у бомбардованој Србији. Наша је колективна несрећа што је сва та фарсичност сувише блиска трагедији.

православље као постојани моменат српског етничког и националног идентитета; као отвореност и/или трпељивост спрам пролазних мода и псеудосветости политичких идеологија, могло би да послужи као мост ка суседима, и посебно – мост ка савременој Европи која више не затомљује своје грчко-јудео-хришћанске основе у којима је православни дух напросто незаобилазан.

Градећи свој православни, и њиме посредовани секуларни национални идентитет у новој Европи, Србија може не само да превазиђе вишедеценијско самозатирање, већ и да постане кадра да свагда тражени “препород” или “обнову” утемељи у нечему што надилази двадесетовековне идеолошке страсти. Оно, дакле, што нам даље, уз сва кобна кашњења несумњиво следи као, зашто то не рећи тако – *национални политички задатак*, јесте духовни и институционални напор да кроз рефлектовано искуство затомљеног православног наслеђа нађемо упориште за искушења у којима јесмо и која нас тек очекују. Разуме се, то не може бити никакав позив за вођење некакве “мантијашке политике” или залагање за православни клерикализам, већ напросто значи угледање на једини постојани камен неосвешћеног националног идентитета из кога се, можда, још увек *може* изнедрити копча са (пост)модерним светом – не зато што је то “политички коректно”, већ зато што је то за нас данас важан предуслов демократског живота, ако не и националног опстанка – шта год о томе мислиле псеудокомунистичке елите на власти с једне, односно њихови левичарски антитеистички критичари, с друге стране.

Vladimir N. Cvetković
Institute for Philosophy
and Social Theory
Belgrade

S u m m a r y

MODERNISM AND SERBIAN 'TRADITIONALISM'

Long-life communist regime and its Socialist and Radical-Parties successors in Serbia, leaned upon authoritative political system, state revenue and xenophobia, have never been able to form civil nor yet national identity of Serbia. Serbian society is still at parting of two ways, parting between Westernization and self-sufficiency. Nowadays, however, there is no dilemma at all: if it is to survive, Serbia has to open its boundaries and to conform to the world power constellation, be it ever unjust and unlawful. Openness towards the Other is not in opposition to national tradition and inheritance that could arouse Serbia from long-life lethargy. For this purpose, Serbia has to form democratic noncorrupted institutions, that would support evolvement of national self-confidence along with rational reflection of postmodern world that we live in.

Key words: Serbia, traditionalism, modernity, Westernization.